

Saamelaidsten kansanopetuksesta Suomessa

Inkeri Ahvenisto

Veli-Pekka Lehtola 2012. Saamelaiset suomalaiset. Kohtaamisia 1896–1953. SKS. 517 s.

Saamelaisen kulttuurin professori Veli-Pekka Lehtola Oulun yliopistolta on kirjoittanut ansiokkaan yleisesityksen saamelaidsten historiasta Suomessa 1896–1953. Aiemmin on tutkittu melko runsaasti 1600–1800-lukuja, mutta 1900-luku on jäänyt vähäiselle huomiolle, vaikka juuri silloin alueella tapahtui suuria mullistuksia. Suomen Lappi kartoitettiin ja sinne rakennettiin teitä, poron hoito uudistui, Lapin sodat ja jälleenrakennusaika muuttivat fyysistä, sosiaalista ja kulttuurista ympäristöä. Myös 1900-luvun loppupuolen Lehtola rajaa kirjastaan pois. Tällaisenaankin komeassa teoksessa on jo reilut 500 sivua, joista tosin osan vie laadukas kuvitus.

Kasvatus- ja koulutushistoriallisesti Lehtolan kuvaamana ajankohtana kehitettiin kansanopetusta ja oppivelvollisuus ulottautui vähitellen myös Suomen Lappiin. Tästä näkökulmasta erityisen mielenkiintoisia ovat kirjan osiot, joissa valotetaan koulutukseen liittyneitä ongelmakysymyksiä Suomen saamelaisalueella. Teos täydentää kuvaa 1900-luvun Suomen kansankoulutuksesta vähemmistönäkökulmasta, joka on helposti jäänyt tutkimuksen marginaaliin.

Keskeinen ongelma saamelaidsten kansanopetuksessa on tietysti kysymys opetuskielestä. Suomenkielinen kansanopetus vahvistui huomattavasti kansakoululaitoksen perustamisen myötä 1860-luvulla, mutta saamenkielisen opetuksen asema koheni hitaasti. Periaatteessa kansakoulun opetuskieli piti vuoden 1871 asetuksen mukaan ”sovitettaman väestön kielen mukaan”, mutta käytännössä opetuskielenä Lapin kouluissa oli suomi. Syynä tähän oli Lehtolan mukaan mm. saamenkielisten opettajien puute. Muita syitä olivat saamenkielisen oppimateriaalin puute, vanhempien vastustus sekä toisinaan toki myös jonkin virkamiehen vastustus.

Vaikka Suomen Lapin historiaa voitaisiin etenkin Petsamon ja kolttasaamelaidsten osalta tutkia hyvin kolonialismin käsitteen kautta ja sen avulla, Lehtola välttää yksinkertaistuksia ja leimoja kuten ”sorto”, ”sorretut” tai ”sortajat”. Syyt esimerkiksi saamenkielisen kansanopetuksen hitaalle kehitykselle olivat moninaisia ja kaikki niistä eivät johtuneet Suomen hallinnosta tai suomalaisista. Sekä valtaväestöstä että vähemmistöstä löytyy passiivisia ja aktiivisia, edistyksellisiä ja vanhoillisia, ”hyviä” ja ”pahoja” yksilöitä, vaikka kukaan tuskin yksiselitteisesti tällainen olisikaan.

Yleensä saamenkielisen opetuksen asiaa ajoivat – ja toisaalta vastustivat – nimenomaan suomalaiset oppineet. Esimerkiksi Kuopion piispa Gustaf Johansson oli 1880-luvulla omaksunut edistyksellisen saamelaispolitiikan ja järjesti käytännössä valtiolta avustuksen ja opiskelupaikan opettajaseminaariin Josef Guttormille Tenolta. Ajatuksena oli, että Guttorm palaisi Outakosken kansakouluun Suomen ensimmäiseksi päteväksi saamenkieliseksi opettajaksi. Lopulta poikkiteloin asettuivat kuitenkin lasten vanhemmat eli koulun johtokunta, joka ensin valitsi virkaan suomenkielisen opettajan. Guttormin saatua lopulta paikan, häntä vaadittiin opettamaan vain suomeksi. Kouluhallitus läksytti johtokuntaa ja Guttorm ilmeisesti opetti suureksi osaksi saameksi ja osin kaksikielisesti, vaikka opetusmateriaalit olivat kaikki toki suomeksi – saamenkielisiä kun ei ollut saatavilla.

1930-luvun vaihteeseen asti Outakoski oli Suomen ainoa kansakoulu, jossa opetuksen antamista saameksi pidettiin edes mahdollisena. Suurin opetusvastuu oli Lapin kierto- eli katekeettakouluilla, joiden opettajien saamenkielen taito oli usein huono. Tyypillinen veruke välttää kysymystä saamenkielisestä opetuksesta oli, että saamelaiset osasivat suomea. Myös saamelaisten keskuudessa monikielisyys katsottiin yleensä hyödylliseksi resurssiksi ja suomenkielistä opetusta arvostettiin käteväenä ”kielikylpynä”. Tilanne muuttui vasta vuosikymmeniä myöhemmin, kun suomen kieli alettiin kokea uhkana saamelle. Lisäksi ongelmana oli saamenkielen hajanaisuus, toisin sanoen monet murteet. Pitikö jokaisella kielellä tehdä omat opetusmateriaalit?

Oppivelvollisuuslaki tuli voimaan 1921, mutta siinä vapautettiin vielä syrjäseudun lapset koulunkäynnistä. Kunnat hidastelivat koulujen perustamista ja kiertokoulujärjestelmä kukoistikin 1920-luvulla Lapissa laajempaan kuin koskaan. Samoin esimerkiksi poronhoitajia oli vaikea vakuuttaa koulutuksen tärkeydestä, ja osa lapsista saattoi jopa karata koulusta. Saamen kielen ja kulttuurin asemaa edistämään perustettiin 1932 Helsingissä Lapin sivistysseura. Seura teki merkittävää työtä mm. ottamalla kantaa saamelaisasioihin, julkaisien saamenkielistä kirjallisuutta ja lehteä. Yhdistyksen päättäjät olivat kuitenkin valtaväestöön kuuluvia ja saamelaisten omia yhdistyksiä saatiin odottaa vuoteen 1945 ja evakkoai-kaan asti.

Lehtolan teos käsittelee varsin syvällisesti saamen kielen asemaa koskenutta keskustelua ja kehitystä samoin kuin siihen kiinteästi liittyvää keskustelua saamenkielisestä opetuksesta, kirjallisuudesta ja saamelaisten ”katoavasta kansasta”. Yleisteoksessa käsittely jää näiltä osin kuitenkin jossain määrin paperinmakuiseksi. Mukana on jonkin verran suorina lainoina opettajien ja koulun tarkastajien kertomuksista ja muistitiedosta, mutta koulujen arjen kuvaus ja mikrohistoriallinen, kokemuksellinen taso jäävät yleensä esityksen ulkopuolelle. Tältä osin tutkimusta toivottavasti saadaankin tulevaisuudessa lisää, mutta peruskäsityksen saamelaisalueen kansanopetuksen reunaehdoista teoksesta kyllä saa.

Lukija jää mielenkiinnolla ja toiveikkaana odottamaan myös 1900-luvun loppupuolen kehitystä valottavaa jatkoa teokselle, vaikka Lehtola sanookin jättävänsä sen toisten tutkijoiden tehtäväksi. ”Asuntolasukupolvesta” ja saamelaiskulttuurin muutoksesta 1950-luvulta eteenpäin on kirjoitettu kyllä aiemminkin, mutta yhteen kokoavalle ja laadukkaalle yleisesitykselle myös tältä ajankohdalta olisi tilausta.

FT Inkeri Ahvenisto on Helsingin yliopiston Viikin normaalikoulun historian ja yhteiskuntaopin tuntiopettaja.